descendat. Aut quoquo modo ut publicam videat lucem auxiliatrices porrige manus. Facies Summe Vir, certo Tibi persuadeas, rem Deo gratam, ecclesiis nostris maxime in tanta librorum penuria, utilem. Sequerisque in eo Maiorum Tuorum ac Praedecestrum vestigia, a quibus restauratam S. codicis doctrinam ac emendatos ritus accepimus, unde etiam ad distinctionem ab aliis religionibus nomen Helveticae Confessioni addictorum ferimus. Jam iter, quod studiosis ad Academias exteras proficisci volentibus sub his bellorum motibus erat interclusum,[21] Dei ac Reginae clementia est patefactum. Vale Vir plurimum venerande, ac rebus nostris in arcto positis fave. Deus Te in ecclesiae tuae commodum diu, diuque sospite superesse velit. Dabam in oppido Magyar Igen die 15 Oct. 1759.

(A levélíró elnézést kér a címzettől alkalmatlankodásáért, az ún. Baseli Biblia körüli érdemeire hivatkozva. Fájlalja a címzettnek a kiadással kapcsolatosan előállt kényelmetlen helyzetét. Levele tulajdonképpeni céljára rátérve, ismerteti egyháztörténeti munkáját és annak jelentőségét. Terhesnek találja az Im-Hof által megszabott kiadási feltételeket. Ezeknek mérsékléséhez a címzett közbenjárását kéri. Utal eddigi értékes működésére és a magyar—svájci kapcsolatokra. Röviden utal a magyar diákok külföldre való utazásának nehézségeire s az e tekintetben bekövetkezett változásra; majd jókívánságokkal befejezi levelét.)

A levelet követően Teleki József nov. 3-án említi útinaplójában, hogy Beck útján kérte Im-Hofot „rationalis Conditiokra". A tárgyalások hónapokig folytak, míg aztán végre 1760. febr. 12-én megszületett a megegyezés, amely azonban nem tér el az itt közölt levélben szereplő feltételektől.[22]

Alig telik el egy fél évtized, amikor Bod Péter egy újabb svájci kapcsolat felvételét tervezi. 1765-ben volt nagyenyedi tanítványa, Tűri Sámuel, bécsi ágens felkeresi magyarigeni otthonában. Bod Péter „Rediviva Eliae Veresmarti memoria" című munkáját adja oda neki azzal, hogy „a Breitinger J. Jakab szerkesztésében Zürichben megjelenő Museum Helveticumba vétessék be". Miután másik kézirata is van kéznél, amely Szenci Molnár Albert életének történetét tartalmazta, arra kéri Tűri Sámuelt, hogy Svájcban bízza rá valamely nyomdászra megjelentetés végett. Bár a kéziratok sorsáról Bod Péter jó reménységet táplált, és erősen hitte: „Tűri uram eljár híven a dologban, amelyet vállalt is nagy indulattal" a megjelenésre aligha kerülhetett sor.[23] A zürichi felvilágosodás két nagy képviselője, Johann Jakob Breitinger és Johann Jakob Zimmermann szerkesztette Museum Helveticum 1753-ban már megszűnt. A másik értekezés megjelentetése is akadályba ütközött.

Bod Péter mindkét lépése megerősíti azt a feltevést, hogy a svájci felvilágosodás folyamatát, vezető egyéniségeit ismerte, bár ismeretei nem közvetlenül a forrásból származnak, mint a holland felvilágosodás esetében. A közvetítésben, különösen a század első felében kétségtelenül szerepet játszottak a Svájcban megforduló honfitársai, de talán még inkább a korai felvilágosodás debreceni képviselői.

Merényi Oszkár

AZ IFJABB WESSELÉNYI MIKLÓS ISMERETLEN IFJÚKORI LEVELEI

Döbrentei Gábor pozsonyi hagyatékából több, Wesselényi Miklóstól írt levél került elő, amelyeket eddig — a hagyaték rendezetlensége miatt — sehol sem közöltek. A nagy reformpolitikus ez ismeretlen levelei nemcsak levélírójuk érdemei miatt, de azért is figyelmet érdemelnek, mert fényt vetnek későbbi nagy emberi tulajdonságainak: hazafiságának, emberszeretetének, a jobbágysors tarthatatlanságáról való meggyőződésének és irodalom- és művészetszeretetének gyökereire és korai kibontakozására is.

E leveleket 1813-ban, tehát tizenhét éves korában írta Döbrentei Gáborhoz, akihez már ekkor mély barátság és igaz tisztelet fűzte. [E barátság haláláig (1850-ig) megszakítás és minden félreértés nélkül megmaradt.] Egyúttal az Erdélyben korábban ébredő politikai és művelődési élet egyes jellemző mozzanataira is utalnak.

[21] A levélíró minden bizonnyal a hétéves háború (1756—1763) mozgalmas eseményeire céloz. A következő mondatban említett kapunyitás csak átmeneti jellegű volt.

[22] A mű megjelenésével és kézhezvételével kapcsolatos további adatokat l. TOLNAI Gábor: i. m. 18. és köv.; MIKÓ Imre: i. m. 33. és JANCSÓ Elemér az 1. sz. jegyzetben i. m. 131., 146.

[23] A kézirat a zürichi Zentralbibliothekban őrzött Breitinger-hagyatékban nem található. STEINMANN Judith közlése. 1972. márc. 18. Fáradozásaiért itt mondok köszönetet.

1.

Az első, itt először közlésre kerülő levél Wesselényi ifjúkori életvidámságának, élnivágyásának s egyúttal irodalmi törekvéseinek is egyik dokumentuma. A levélíró szépirodalmi hajlamainak és érdeklődésének kevés nyoma van. Ezért is érdekes a levélben szereplő Goethe-fordítás említése. Tudomásunk szerint csak később, Kisfaludy Károly *Aurorájának* 1831-i évfolyamában jelent meg Segur: *A barátságról* c. életphilosophiai „értekezésének" fordítása Wesselényitől, amelyet Berzsenyi is dicsérőleg említ akadémiai bírálataiban. — A levélben szereplő *Lajos:* Döbrentei tanítványa: gr. Gyulai Lajos, akinél a címzett abban az időben nevelősködött. — A levél így hangzik:

Szeretett Barátom!

Ujj tüzet öntött belém utolsó leveledben tett lelkesítésed, Göthe Geschwisterjei készül, nem sokára készen leszsz: azon Epistola melyet ígértem, gyengeségem hamujában el vala temetve, de a te lángod ujj szikrára emelte s ha tehetségem akaratomnál nem leszsz gyengébb, érted fog lángolni, de minden esetre a jövő alkalmatossággal küldöm: ha rossz leszsz, takard a jobbak reménylése leple alá. — Barátom, egy Herculesi mívhez fogtam vala egy fösvényt adakozóvá tenni! Nem gondoltam meg vállaim gyengeségét ostromolni keztem a gyengébb részekre vettem ok fegyvereim éleit, de mint töredékeny üveg törtek szélyel s pattantak vissza meg edzett értz mejjéről: így egy hosszú levéllel meg kerestem G. Bethlen Sámuelnét und es war nicht der Federn werth die ich drum zerkaute. (Nem volt a tollakra érdemes, amelyeket szétrágtam miatta — M.) Isten! Agy lelket hazámfiainak, téged pedig ölel barátod Wesselényi

Sibo 20-dik án Febr.-nak 1813.

A Groffné kezeit s kedves tanítványodat csókolom.

2.

A második itt közölt levél a kolozsvári színház megnyitásával kapcsolatos, amelynek oly nevezetes szerepe van irodalmunk történetében. Hiszen erre az alkalomra írták ki azt a nevezetes pályázatot, amelyre Katona József *Bánk Bánja* készült. E színház megalapításának legbuzgóbb sürgetői és a színházalapításra nagyobb összegekkel adakozók között szerepelt Wesselényi édesapja is. A színházügy előmozdítására Döbrentei színdarabok kiadását is tervezte. Ezért sürgette Wesselényi közreműködését is. — Jellemző a levél az ifjú Wesselényi zsarnokgyűlöletére (apja is a Habsburg-zsarnokság áldozata volt) s apja (mintája és példaképe) iránti rajongására is. Említésre méltó, hogy apjával kapcsolatban a levél célzást tartalmaz Berzsenyi ismert ódájának *(Id. Wesselényi hamvaihoz)* egyik költői képére:

„... Villámszavad megszégyenité
a' gonoszok's cudarok' dagályát."

A levél szövege:

Döbrentei Gábornak hív barátságot Wesselényi Miklós

Kolosvárt nékem társaságod Paraditsommá teremtette s ujra vissza térésemet ohajtatja, két legfelyebb három hét mulva ujra ölelhetlek.

Az Athénei Timont egy Lugosi nevü jó barátom fogja forditani a ki egy valóságos jó érzésü és igyekezetü ember, most Anyánknak Fiscalisa s itt lakik. A Don Carlos hogy oly jól adódott elé, örvendem, kérlek tudosits a fordítás minéműségéről. Köszönöm barátságodat Colin darabjai meg vételében. — Azon Projectumod hogy a Magyar Theatrum homlok falára Atyám mejj képe tétessék ditsőséges, felséges, az ő szent fáradozásainak szent jutalma lenne s minden keresztek-s pántlikáknál melyeket egy puha Tyrannus áruló hizelkedőinek gyalázatos melyeikre akasztott ditsőültebb, mert ezt *egy nemzet* adja. — Atyám szent hamvai ne roskadgyatok oly hidegen öszve szük házatokban, éltek még hazánkfiai hév kebelekben. Atyám lelke ki ditsőült hazádban rebketsz tekints le rám azon villám tekinteteddel mely előtt a vétek vissza tántorodott s a gyáva el pirult. Ne engedd hogy soha is fijad azon mejj kép előtt le sütött fővel menynyen el. Élly szerentsésen Lajosodat ölelem.

Sibo 1813 Martz 18-dikán.

3.

Döbrentei iránt érzett barátságának hű kifejezésén kívül a következő levél tükrözi az ifjú Wesselényi friss természetérzését, természetszeretetét, s megvilágítja az akkori erdélyi társasélet egyik jellemző epizódját is. Íme, a rövid levél:

Döbrentei Gábornak örök barátságot Wesselényi Miklós

Már a Nap ifju sugarai fejtegetik az el holt föld hideg kebléből a sokat igérő tsirákat s örömmel tölti el a Szántóvetőt egy egy Patsirta tavaszt jelentő bájos éneke s én ezen örömeket nem érezhetem társaságod által betsesitve. Kolosvárt ezen boldogságokat nem használhatom s még is jelenléted s társaságod mely boldog nappá tészi nekem 22-két Aprilisnak midőn egymást ujra látni fogjuk. Kolosvárt ezen a Napokon az az 23 és 24-dik a Gubernator Neve Napjáért Pompa innep leszsz, a Theatrum is ugy gondolom készül ezen Napra. A Gubernatornál bizonyosan Vocal s Instrumental Concert leszsz: én most itten a természet szép énekesseit tsudálom, majd meglátom, hogy bájolóbbak lesznek é a mesterségesek. Sibo 1813 Martznak 31-dikén.

4.

E levél talán legértékesebb s legérdekesebb valamennyi közül, mert Wesselényi meleg emberségét s a majdani reformpolitikusnak a jobbágysors megváltoztatására irányuló mély indítékait juttatja kifejezésre. Emellett bemutatja a minden jó és nemes ügy iránt lelkesedő széplelkű ifjút is. A levél így hangzik:

Döbrentei Gábor Urnak szives idvezletét
Wesselényi Miklós

Utolsó Leveledre, mely oly sok jóknak volt tisztes nevekkel (tele), nem válaszoltam s azoknak szivességeket meg nem köszöntem, azt remélvén, hogy én magam meg tehetem: de az ut járhatatlansága ide rekesztett. Gondolom, hogy azt fogod erre mondani, mely hév barátság! mely határtalanul tanulni való kivánás! melyet egy esőzés meg hüthet s a sár meg gátolhat: méltán vádolhatnál ezzel ha tsak rajtam függne bé menetelünk; ah, igy a barátság szárnyán repülnék ölelésedre s mitsoda akadáj volna az, melyet el ne tudnék háritani: de ezt környülállásom meg nem engedi. Mi itten ugy vagyunk, hogy rész szerént a mi portékáinkkal, rész szerént élelmünkre szükséges dolgokkal (mert ezeket kéntelenek vagyunk innen vitetni) leg alább tiz szekeret kénék bé küldenünk, ebben a ki beszélhetetlen rossz utban, melyben szinte el kerülhetetlen a marhák meg nyomorodása s mitsoda örömöt érezhetnénk együtt kebleinkben mely a szegény, a mi Hazánkban fájdalom! oly nagyon el nyomattatott emberek átkával volna meg undokitva. (Célzás a jobbágyi „fuvarozó"-szolgáltatásokra. — M.)

Tudosits Barátom hogy létetekről időtöltésetekről, társaságtokról hogy élhessek leg alább képzetemben közöttetek ird meg foglalatosságtokat s a Muzeum állapotját. Én, miolta el váltunk, semmit sem dolgoztam, mert napról napra jobban érzem, mely lehetetlen légyen forrás nélkül meriteni a forrást meg szerezni igyekszem tehát. Vidám innepeket s boldog ujj esztendőt kivánok. Nem sokára reméllem látni foglak és addig is Lajost ölelem, te pedig élj szerencsésen. Sibo 20-dik December 1813.

Elmulaszthatatlan képzettársítás, hogy egy év múlva *erről az ifjúról* fogja írni a költő Berzsenyi — ahogy maga mondja: „divináló lélekkel":

Mint az egekbe merült Aetnának az alja viránYos
'S a' tetején örökös tüzörvény 's aetheri fagy küzd:
Arczaidat derülő tavaszod' szép hajnala festi,
Jég fedi homlokodat's láng csap ki komoly szemeidből. — —
Erdély! mennyköveid formak bent, esküszöm, áldozz!

Baumgarten Sándor

(Róma)

SZÉCHENYI ISTVÁN LEVELE MÉSZÁROS LÁZÁRHOZ

A múlt században élt Giuseppe Campori (1821—1887) marchese emlékét megőrzik tanulmányai — legtöbbjét az Este-dinasztia történetének szentelte — és megörökíti autográfgyűjteménye, amelyet a modenai Biblioteca Estense-nek hagyományozott.

Az állítólag százezernyi kézirat némelyikén magyar név ékeskedik: Liszté, Markóé, Telekié, Reviczkyé, Apponyié . . . Mi a közlésre legérdemesebbnek Széchenyi István néhány sorát